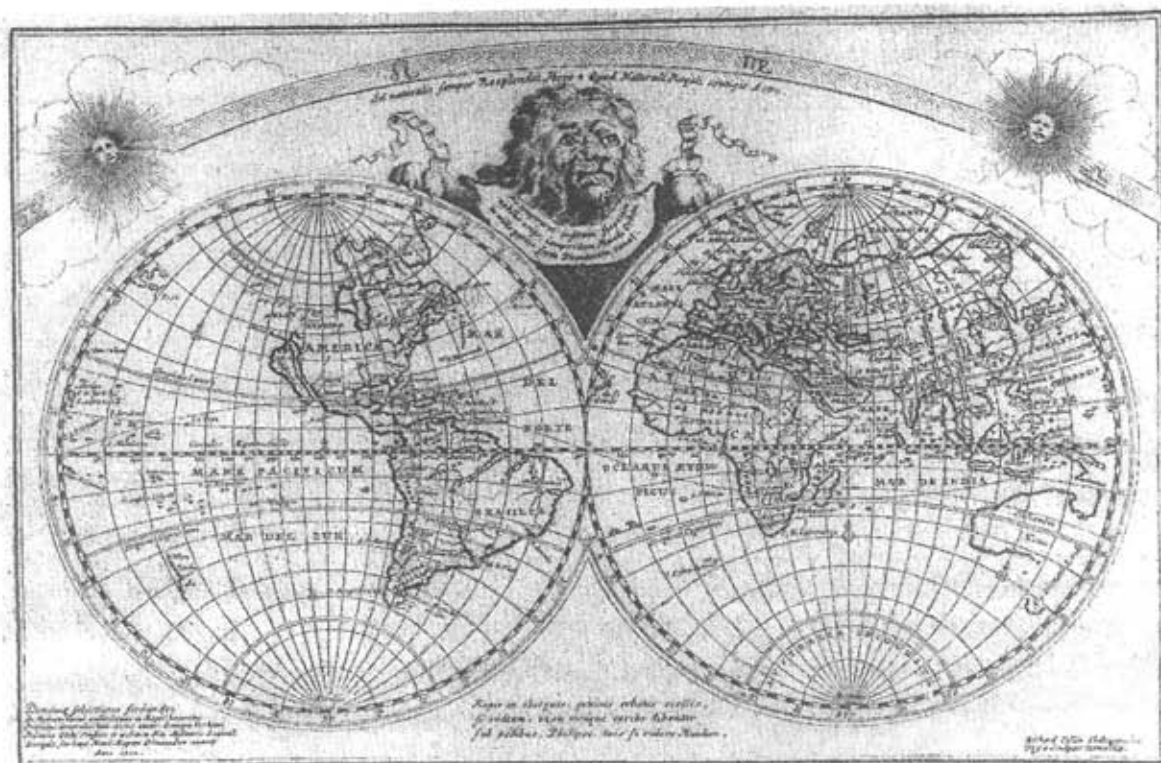

Centre d'estudi S **colombins** S

Geographia o Moderna Descripció del Món, de Sebastián Fernández de Medrano, Anvers, 1709.

ÒMNIUM CULTURAL

Montcada 20 pral. (Palau Dalmaes) - 08003 BARCELONA

Tel. 93 319 80 50 - Fax: 93 310 69 00

30

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins

ANY XII / Núm. 30 / abril 2003 / Preu: 2 euros

Sumari

Editorial

Vida del Centre

Tribuna

- Fragment de la Introducció de Hans-Jürgen Prien a l'obra de Bartolomé de Las Casas *L'únic mètode de cridar tots els pobles a la religió veritable*.

Articles

- Les capitulacions colombines: un document català
Per Jordi Vila
- Orígens de la Biblioteca Colombina
Per Caius Parellada
- No en fórem exclosos
Per Pere Català i Roca

Bibliografia

NOTA

El contingut dels articles és responsabilitat dels autors i no ha de coincidir necessàriament amb els principis que regeixen l'Associació.

S'autoritza la reproducció, parcial o total, dels articles publicats en aquest butlletí, sempre que s'hi faci constar la procedència. Agrairíem que se'ns fes arribar un exemplar de les publicacions on els nostres treballs hagin estat reproduïts o esmentats o fins i tot una fotocòpia que identifiqui la publicació i la data d'edició.

Editorial

Miquel Batllori

El dia 9 de febrer la cultura catalana va perdre un savi en el sentit més ple de la paraula. Un intel·lectual de dimensió mundial. Sapientíssim, treballador sense defallença, fidel a la catalanitat no per proclamar-la només, sinó per viure-la i patir-ne les conseqüències en els temps foscos. Cordial i conversador, irònic i senzill. Batllori deixa la terra que tant va estimar amb un llegat de més de dues-centes obres.

Si a algú li escau atribuir-li la frase de Josep Lluís Vives "Prima sapientia es stulticia carnisse" en el sentit que la ignorància li era aliena, és al Pare Miquel Batllori.

Es proclamava descendent de Cristòfol Colom per la via del Duc Cristòfol Colom de Portugal. Mai no es va endinsar a tractar la temàtica colombina; en les converses que hi havíem pogut tenir sobre aquest tema sempre es mostrà respectuós amb els estudis de la tesi catalana, tot i no compartir-los gaire sovint. No tocà la qüestió, com hem dit.

Davant del seu fèretre, al Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, vaig recordar les estones de diàleg que amb generositat va esmerçar amb qui escriu aquestes lletres. I vaig reafirmar-me en la posició del Centre quant a noves i antigues qüestions colombines. És a dir, que el rigor en la interpretació històrica, que allò que puguem asseverar com a tesi, vingui sempre d'una hipòtesi validada per les proves i la solidesa de les afirmacions.

Una de les tasques, tanmateix, que crec que ha fet el nostre Centre d'Estudis Colombins és aportar seriositat als enigmes reals o suposats sobre el Descobridor, distingint, adequadament, fins on ha estat possible, les hipòtesis esmentades suara dels avenços històrics en la qüestió, esdevinguts tesis. Batllori és un exemple a seguir.

És per això mateix que ens caldrà continuar amb fermesa en la línia de la seriositat científica. Totes les propostes, totes les hipòtesis tenen cabuda en la nostra associació, però la confirmació, la validesa dels estudis impulsats o presentats han de merèixer el reconeixement de bases prou consolidades. És el camí que hem seguit i seguirem, amb l'ajut de tots i el millor tribut a la ciència desenvolupada a casa nostra que personalitats com el Pare Batllori han engrandit i prestigiat.

Miquel Batllori al I Col·loqui Internacional d'Estudis Colombins, Barcelona, 9-11 de desembre de 1993

A la Companyia de Jesús, orde a la qual l'historiador eminent pertanyia, el condol del nostre Centre i l'agraïment per haver proporcionat un recercador de tan alta qualitat als Països Catalans.

Joaquim Arenas i Sampera
President

Vida del Centre

Itinerari colombí

El proppassat dissabte 8 de març es feu la Ruta colombina. Visitarem la ciutat natal de Víctor Balaguer, l'escriptor que dedicà tants d'esforços per deixar escrites moltes pàgines sobre Cristòfol Colom i la Descoberta d'Amèrica.

Visitarem la Biblioteca - Museu Víctor Balaguer. La visita fou guiada per la senyora Montserrat Comas, bibliotecària eficient i amable que ens mostrà la Biblioteca, i la seva història, obra d'una visió de futur del vilanoví il·lustre. Ens assabentà sobretot de la bibliografia colombina que la biblioteca conté. Ens n'oferí la relació en fotocòpia, per tant, la podrem incloure al nostre butlletí en propers números.

Després visitarem les dependències de l'interessant museu, que conté obres de gran valor.

Després de dinar, férem una passejada per la ciutat, una visita al monument del president de la Generalitat de Catalunya Francesc Macià i d'altres llocs d'interès cultural.

Òbits

Resten en el record...

El nostre Centre, com tot col·lectiu humà, gaudeix en unes circumstàncies i en d'altres pateix.

Hem de consignar el traspàs de la senyora **Mercè Rivera i Rovira**, vídua de Joan Vallvé i Creus. Va seguir amb diligència i interès la vida del Centre, i en els darrers anys, va ser present en moltes de les conferències organitzades mensualment. De captivament noble i inquiet per a les coses del país, demanava informació sobre fets i vida del Descobridor. Hem perdut una fidel

sòcia. El nostre condol als seus familiars, especialment al seu fill Joan Vallvé, que des de les responsabilitats públiques que li van ser assignades va ajudar amb força a la celebració del I Col·loqui Internacional d'Estudis Colombins de Barcelona, l'any 1993.

Josep Puig i Beltran, també ens ha deixat. Feia molts mesos que la seva absència era una realitat en les nostres activitats. Josep Puig va ser un assidu concorrent dels actes organitzats pel Centre, tant a les Tertúlies-conferències mensuals, com en els itineraris colombins. Sempre aportà el seu consell, pertinent i segur; el programa del nostre Centre era per a ell entès com una militància per a la causa comuna. Que la terra li sigui lleu. El nostre condol a la seva família.

Tertúlies

El passat mes de febrer, el Sr. Pere Català Roca, va presentar-nos la conferència "No en fórem exclosos" el contingut de la qual no cal referenciar perquè ve publicat com a article, en aquest Butlletí.

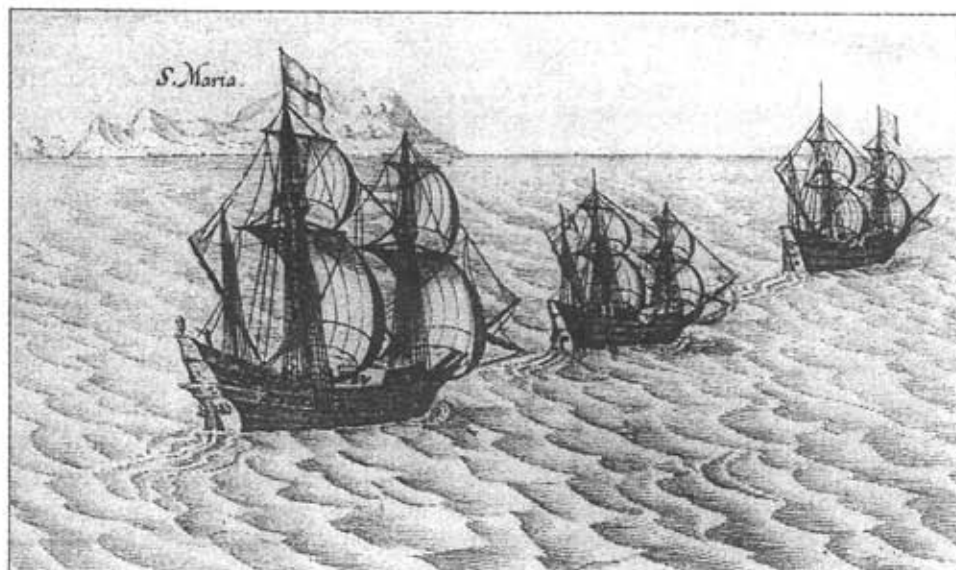
El mes de març, el Sr. Carles Camp Pérez, ens va oferir la conferència intitolada "L'origen català de la indústria sucrera americana", la qual podreu llegir en el proper Butlletí número 31.

Reunió ordinària del Centre d'Estudis Colombins

El passat dia 13 de febrer va tenir lloc als locals de la nostra seu una reunió ordinària de la junta directiva del Centre, amb l'agenda:

1. Lectura i aprovació, si s'escau, de l'acta de l'anterior assemblea.
2. Contingut del Butlletí núm. 30.
3. Propostes de ponents per a fer conferències.
4. Itinerari colombí a Vilanova i la Geltrú (Biblioteca-Museu Víctor Balaguer)
5. Homenatge al Sr. Caius Parellada.
6. Propostes del Sr. Albardaner a realitzar pel Centre.
7. Distribució o destí del fons editorial propietat del Centre.
8. Carta de sol·licitud al president d'Òmnium Cultural per demanar nous espais.
9. Torn obert de paraules.

Després de repassar el contingut del Butlletí núm. 30, es van proposar alguns noms de possibles conferenciants per aquest curs acadèmic: Carles Camp, químic i investigador; Jaume Riera, subdirector de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; Mariona Ibars, especialista en el Príncep de Viana; i algun professor de la Universitat de Granada que duu a terme les proves de l'ADN de Diego Colom.

Es va decidir que la visita al Museu-Arxiu Víctor Balaguer, de Vilanova i la Geltrú, fos el proper itinerari colombí.

També s'acordà fer un homenatge al Sr. Caius Parellada i Cardellach, membre de la Junta Directiva. A banda de la sessió acadèmica, encara per determinar, s'acordà fer-li una miscel·lània d'homenatge. Van aparèixer diversos noms disposats a participar-hi i altres que, tot i no ser presents en la reunió, de ben segur que hi voldran col·laborar.

El Sr. Francesc Albardaner va fer les següents propostes a realitzar pel Centre:

. Obtenir els articles publicats per Luis Ulloa a "La Prensa" de Buenos Aires l'any 1931.

. Cercar el testament de Colom, de 1497 a 1498 segons cita el mateix Ulloa.

. Obtenir la clàusula citada per l'article d'Ulloa a LA PUBLICITAT el dia 19 de febrer de 1932. Aquest treball es va publicar dividit en dos capítols els dies 19 i 20 de febrer. Article interessant sobretot per la troballa de la clàusula del testament. En canvi hi ha un atac molt fort a Ricard Carreras Valls, que no sembla gaire justificat.

. Connectar amb el fill de Luis Ulloa i hereu de la Biblioteca i Arxiu a fi d'obtenir-la per al Centre.

. Publicació impresa de l'escrit de Baltasar Colombo on sempre es parla de Colom. És troba a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid.

. Cercar la declaració de l'advocat Escipión Casanova que visqué a Madrid l'any 1594. També a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid.

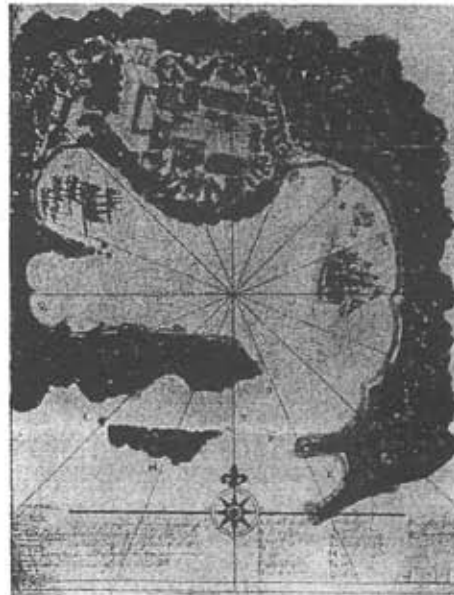
Es va acordar, també, que tot el fons editorial propietat del Centre que es troba a la nostra seu, tingui més sortida. Enviar-ho a les Delegacions d'Òmnium, fer paradetes per Sant Jordi.

El Sr. Joaquim Arenas, president del Centre, va parlar amb el nou president d'Òmnium, Sr. Jordi Porta, al qual li va semblar molt

interessant i va quedar sorprès de la tasca i l'estructura que tenim.

El Sr. Arenas va aprofitar per expressar-li la necessitat de subvencionar estudiosos per a la recerca i ampliar els espais amb què actualment comptem.

La reunió va acabar a les 21 hores.

Mapa del castell i port d'Acapulco.

Els gravats que il·lustren aquest Butlletí pertanyen al llibre: Gaspar de Portolà, de Josep Ll. Alcofar Nassaes. Barcelona: Edicions de Nou Art Thor, 1985 (Gent nostra, 40).

Fragment de la Introducció de Hans-Jürgen Prien a l'obra de Bartolomé de Las Casas "L'únic mètode de cridar tots els pobles a la religió veritable". Barcelona: Proa, 1998.

Biografia De las Casas

En ocasió del cinc-centè aniversari de Bartolomé de Las Casas, l'orde dels dominics en demanà oficialment la beatificació i canonització. És curiós que el papa Joan Pau II, que a pronunciat tantes beatificacions i canonitzacions a propòsit d'esdeveniments contemporanis, no declarés almenys la beatificació del gran dominic espanyol en ocasió de la commemoració del mig mil·lenni del «descobriment» del Nou Món.

1.1. Infància i joventut

Sabem poca cosa de la infància i joventut de Las Casas. En una de les darreres biografies, es diu: Bartolomé «ha nacido muy probablemente el 11 de noviembre de 1484» a Sevilla, «hijo segundo de un tal Pedro de Las Casas, modesto comerciante». El seu pare provenia de la família de conversos de Peñalosa, de Segòvia. Això es contradiu amb l'afirmació que fa el mateix Bartolomé de ser *cristiano viejo*. D'altra banda, ell mateix anomena Francisco de Peñalosa oncle seu.

El vidu Pedro de Las Casas havia fet la coneixença de Cristòfor Colom gràcies a Juan de Peñalosa, raó per la qual va participar, junt amb el seu germà Francisco de Peñalosa, en la segona expedició de l'almirall i va salpar cap a Hispaniola el 25 de setembre de 1493. Bartolomé, que amb prou feines arribava als nou anys, va

quedar-se a Sevilla amb Isabel de Sosa, la seva germana gran, que s'acabava de casar. Més endavant, en la seva *Historia de las Indias*, escrivia que recordava bé la sensacional tornada de l'almirall, en 1493, amb set indis ornats de plomes i amb lloros. Quan Colom tornà la segona vegada, en 1495, «la imagen del buen salvaje» ja s'havia ressentit en part de les lluites amb els caribenys.

El seu oncle Francisco va ser el primer de la família d'arribar a les Índies occidentals i, per Nadal de 1499, ho féu el seu pare, «que trajo consigo un jovencito servidor o esclavo, indio taino regalado por Colón y que ese regalaría a su hijo Bartolomé». L'indi amb el qual es va passejar pertot arreu i que causava admiració, era el gran orgull del noi de quinze anys. Gràcies a ell i a les explicacions del seu pare i de l'oncle, es va anar formant la seva idea de les Índies Occidentals. Per ordre de la reina Isabel, aquest taïno, amb els altres esclaus indis, fou repatriat el juny de 1500 per l'expedició de Bobadilla. Tanmateix, devien sorgir vincles molt estrets entre Bartolomé i el seu *paje taino*, vist que, més endavant, el va buscar a Hispaniola.

Les qualitats intel·lectuals de Las Casas li van fer possible d'assistir, en 1500-1501, a la *escuela catadrática*, en la qual, «el gran erudito Antonio de Nebrija enseñaba la gramática latina y castellana». Probablement, el seu llatí impecable prové d'aquí. Alguns autors pressuposen que en aquest moment va obtenir ordes menors (la tonsura), fet que cap documentació no confirma.

1.2. El primer decenni en el nou món (1502-1512)

R. Marcus, que ha investigat particularment aquest decenni, conclou: «Aquellos diez años, de los que prefería Las Casas guardar pocos recuerdos, parece que tuvieron mucha más importancia para él de la que se les ha atribuido hasta ahora.» Són anys decisius per a una seva primera evolució interior.

«El joven, llegado a los dieciocho años, buscador de oro y soldado contra los indios, deja lugar, tras un viaje a Roma y de su ordenación sacerdotal, al clérigo colono que ya no se dedicará exclusivamente a sacar oro; aún más preocupado de provecho material que de progreso espiritual, pero ya penetrado de dos principios fundamentales en su ideario. El uno era económico: la explotación de las minas de las Indias tan mortífera para los indios, era para los españoles una actividad menos provechosa que la agricultura... El otro era político: el uso deliberado de la fuerza armada era la peor manera de someter a los indios. Por su parte, nunca más iba a dirigirse a ellos con las armas en la mano. En adelante, procurará, no siempre con éxito, hacer prevalecer, en las relaciones entre españoles e indios, métodos de persuasión pacífica».

Convé de valorar positivament que Las Casas no publicqués cap autobiografia i no intentés d'explicar hagiogràficament els inicis de la seva evolució interior. Hom pot concloure, a partir d'això, que, segons la seva mentalitat, era igual que els altres espanyols que anaven en aquell temps al Carib.

Els detalls que exposarem a continuació poden considerar-se molt probablement certs. El 15 d'abril, Bartolomé de Las Casas arribà a Santo Domingo amb l'expedició del nou governador Nicolás de Ovando, comanador de l'orde d'Alcàntara. Las Casas escriu: «Yo lo oí por mis oídos mismos... Por manera que daban por buenas nuevas y materia de alegría estar indios alzados para poderles hacer guerra y por consiguiente, captivar (*sic*) indios para los enviar a vender a Castilla por esclavos» (Lib.II, c. 3 – O.C., 4, p. 1299).

«No se sabe a qué título venía. Tampoco consta que con él regresara a la isla su padre, que estuvo en ella antes merced al segundo viaje de Cristóbal Colón y de quien no hay otro indicio documentado de

presencia sino en 1514». Hom pot acceptar hipotèticament, d'acord amb Marcus, «que al principio se dedicó a buscar y sacar oro, a costa de indios, principalmente en los ricos yacimientos de la provincia de Cibao».

No queda clar si participà, l'any 1503, en expedicions militars a Xaragua o a la província de Haniguayaba, la darrera sota el comandament de Diego Velázquez. En canvi, sembla confirmada «su participación, sin duda como soldado, en la segunda guerra de la provincia de Higüey que tuvo lugar en el verano de 1504». No hi ha, però, cap documentació que demostrï que Bartolomé, tal com sovint s'afirma, rebés una *encomienda* amb aquest motiu. És probable, només, que de 1504 a 1506, visqués a la ciutat de Concepción de la Vega o prop d'ella.

Entre 1506 i 1508, Las Casas emprengué un viatge a Europa que el portà també a Roma, on sembla que obtingué l'ordenació sacerdotal a finals de 1506. En 1508 inicià el seu segon viatge a Amèrica. Ara per ara no s'ha pogut explicar satisfactòriament per quina raó no cantà la seva primera missa fins a 1510, a Hispaniola, en presència del nou governador Diego Colón, el fill del Descobridor. Marcus creu probable que Las Casas es dediqués, ja des de 1508, a l'explotació agrària i l'anomena un *clérigo colono*. L'ingrés en la classe sacerdotal no representa un ascens social, car els clergues seculars tenien aleshores, a la península Ibèrica i a les Índies Occidentals, molt mala reputació.

Bartolomé devia haver visitat sovint el convent de franciscans de la Vega, fundat pel seu company de viatge de 1502, Alonso de Espinal. En 1510 arribaren a Santo Domingo els quatre primers observants dominics del convent de San Esteban de Salamanca. Podria ser que Bartolomé sentís predicar el prior Pedro de Córdoba, en ocasió de la visita d'aquest a Concepción. Després de la missa, Córdoba, amb l'ajuda d'un intèrpret, es dedicà a la catequesi d'indis. Ja a finals de 1510, el nombre de dominics augmentà fins a dotze o quinze.

Las Casas devia haver anat sovint a Santo Domingo per assumptes de negocis, per la qual cosa més d'un investigador pressuposa que va viure també el gran esdeveniment del quart diumenge d'advent, el 21 de desembre de 1511, això és, l'ofici solemne amb el sermó del molt eloqüent Antonio de Montesinos en presència del governador, de l'alta administració i dels conquistadors. Per primer cop, el cruel esclavatge dels indis fou declarat un crim pel qual els *encomenderos* havien comès pecat mortal (HI, III, c. 4; O.C., 5, pp. 1761ss). Malgrat totes les amenaces, Montesinos reafirmà les seves acusacions, en nom del capítol, el diumenge després de Nadal (*ibid.*, c. 5; O.C., 5, pp. 1765ss). El mateix Las Casas testimonia que «se halló en desacuerdo con los dominicos recién llegados a la isla, donde querían imponer sus principios ético-religiosos, especialmente en defensa de los indios». Marcus recorda que fra Domingo de Mendoza, que s'havia ocupat d'enviar els primers dominics cap a Hispaniola, provenia de la congregació del dominic Savonarola, això és, de Sant Marc de Florència: «bajo el impulso del P. Domingo de Mendoza se trasladaban a "nuevos cielos y nueva tierra", de acuerdo con las profecías de Isaías (65,17 i 66,22) y del Apocalipsis (21,1), las aspiraciones de los dominicos reformados, que habían quedado frustradas en el Viejo Mundo, a una sociedad exenta de pecado bajo un gobierno teocrático». Aquest esperit s'estengué a Pedro de Córdoba, car el prior dels dominics a Santo Domingo provenia del convent de Sant Tomàs d'Àvila, «donde bajo la autoridad del P. Juan Hurtado de Mendoza se procuró llevar a sus extremas consecuencias "el atractivo que había ejercido siempre la congregación lombarda y que comenzaba a ejercer la obra de Savonarola sobre los reformadores españoles».

En tot cas, a Hispaniola s'enfrontaren aleshores frares mendicants contra frares mendicants. Fra Alonso de Espinal, el prior dels franciscans arribats l'any 1502 al país, fou convençut d'anar a la cort «para hablar y dar a entender al rey lo que los frailes dominicos habían predicado contra lo que el rey tenía ordenado de tener indios; y que

teniéndolos la isla estaba poblada de españoles y se sacaba el oro y a sus Altezas las rentas se enviaba; y que de otra manera la tierra no se podía sustentar». «El bueno del padre francisco, fray Alonso de Espinal (*sic*), con su ignorancia no chica, aceptó el cargo de la embajada, no advirtiéndole que lo enviaban a detener en captiverio (*sic*) e injusta servidumbre -en la cual era cierto perecer- tantos millares y cientos de hombres, próximos inocentes» (HI, III, c. 5; O.C., 5, p. 1768). Aquest és el judici que fa Bartolomé, en tot cas en la perspectiva històrica: «Los primeros contactos con los dominicos quizá les ganaron su respeto, pero no su adhesión. Para dársela, aún serán necesarios contactos posteriores con los dominicos en Cuba y un cambio en las condiciones socio-económicas que redundará en perjuicio de los "antiguos" de las islas».

L'any 1511 aquest conflicte ideològic encara no era suficient per a Las Casas. Va continuar donant l'absolució a altres propietaris de *encomiendas* «y siguió llevando una vida de clérigo colono, beneficiándose quizás entonces de la heredad cerca del río Xanique que menciona. Se interesaba por las expediciones que salían de la Española para colonizar otros territorios de la cuenca del Caribe, quizá como abastecedor de víveres».

Després que Diego Colón hagués decidit de conquerir l'illa veïna de Cuba i ocupar-la i ho hagués encarregat al ric Diego Velázquez, Las Casas, segons ell mateix explica, fou exhortat per Velázquez a acompanyar com a capellà militar aquesta empresa que va començar a finals de 1511 (HI, III, c. 21; O.C., 5, pp. 1841ss). Viatjà amb la segona onada d'espanyols uns quants mesos més tard (HI, III, c. 25; O.C., 5, pp. 1861ss). Aviat es guanyà el favor especial de Diego Velázquez (HI, III, c. 28; O.C., 5, p. 1873). Bartolomé hagué d'acompanyar el capità Pánfilo Narváez, en la consegüent *pacificación* de l'illa. Segons el seu propi testimoni, es va esforçar a contenir la resistència dels indis contra els espanyols, a posar a disposició dels espanyols el lliure allotjament en els pobles i a batejar pertot

arreu els infants, «y fueron muchos (sic) a los que Diós proveyó de su sancto (sic) baptismo, porque los tenía para su gloria predestinados», (HI, III, c. 29; O.C., 5, pp. 1875ss). Però no pogué impedir més d'una matança arbitrària (cf. HI, III, c.29; O.C., 5, pp. 1879ss).

Las Casas, que havia obtingut grans guanys en la *pacificación* de Cuba, obtingué de Velázquez una bona *encomienda* a Canaoreo, prop del port de Xagua, a Arimao. Fou un dels fundadors de la ciutat de Sancti Spíritus (HI, III, c. 32; O.C., 5, pp. 1890ss). Mirant enrere, escriu a propòsit de la seva actitud anterior: Amb els *indios de repartimiento* que havia obtingut, «comenzó a entender en hacer granjerías y en echar parte dellos en las minas, teniendo harto más cuidado dellas que de dar doctrina a los indios, habiendo de ser, como lo era, principalmente aquél su oficio. Pero en aquella materia tan ciego estaba por aquel tiempo el buen padre, como los seglares todos que tenía por hijos...» (HI, III, c. 32; O.C., 5, p. 1892). Si un *cura* ja es preocupa poc per la pastoral dels seus indis de *encomienda*, què es pot esperar dels *seglares*, als quals les lleis de Burgos de 1512 atribuïen aquest deure? Les lleis de Burgos justificaven fins i tot la *encomienda*, en quant conferien als *encomenderos* el deure de l'evangelització!

El port d'Acapulco, segons un gravat.

Articles

LES CAPITULACIONS COLOMBINES: UN DOCUMENT CATALÀ

Per Jordi Vila

Quan llegim els estudis publicats sobre les *Capitulacions* signades entre En Colom i els Reis Catòlics, veiem que tothom se sorprèn de les innovacions que aquestes suposen per al món jurídic castellà. El mateix Antonio Rumeu de Armas diu que les *Capitulacions* de Santa Fe "se separen de la pràctica establerta, per imperatiu de les circumstàncies, a fi d'adaptar-se a un procediment anòmal, sense precedents ni futures imitacions". I això, que és cert si les comparem amb les lleis de Castella, és ben normal dins la dinàmica constitucional catalana, com intentaré argumentar.

Sobta, ja d'entrada, que un mariner indigent genovès per uns, cardador de llana per altres, o un simple il·luminat amb un projecte tan agosarat, revolucioni tot un sistema jurídic instaurat durant segles.

El sobredit Rumeu de Armas assevera que les capitulacions més pròximes a les colombines, que són les pactades durant la conquesta del Regne de Granada, tenen un format i una negociació completament diferent a les que ens ocupen avui en aquest estudi. Apreciació encertada, ja que no podem comparar aquestes capitulacions, que no deixen de ser convenis militars, rendicions pactades, que posen fi a la resistència de l'últim reducte musulmà a Andalusia amb les negociacions que En Colom presumptament té amb els Reis Catòlics, perquè ni l'objecte, ni la fi d'aquestes no és el mateix. És més, tot i que més tard tornaré a referir-m'hi, s'observa també que quan es tracta d'assumptes propis de la corona castellana, com és la conquesta de Granada, els funcionaris que porten les diligències i negociacions amb els que han d'abdicar són els de la corona

castellana, en aquest cas Hernando de Zafra; i, en canvi, tot i trobar-se, suposadament, al mateix lloc –Santa Fe de la Vega de Granada–, les capitulacions acordades per En Colom i el rei són signades pel Secretari de la Corona d'Aragó: Joan de Coloma.

En Rumeu de Armas ho justifica dient que “Ferran el Catòlic, per pròpia decisió –no obstaculitzada per la reina Isabel–, es va servir de secretaris aragonesos per despatxar assumptes de Castella”. Però, sorprenentment, més avall rebla que “malgrat la Concòrdia de Segòvia, de 15 de gener de 1475, que establia el govern conjunt d'Isabel i Ferran a la corona de Castella [anòmala decisió de compromís, contrària a la tradició hereditària], en cap cas no s'autoritzava al consort regí a valer-se de funcionaris de la Corona d'Aragó, violant així les normes establertes de dret públic. Recordi's que, a tots els efectes, tenien consideració d'estrangers”. Per tant, aquest és ja un primer indicatiu que potser En Colom no negociava amb la corona castellana, sinó que ho feia amb la corona catalano-aragonesa; i és per això que els funcionaris que operen són de la seva cancelleria i, per tant, són naturals dels Estats d'aquesta monarquia.

Però, tornant a la recerca d'unes capitulacions precedents a les que avui estudiem, crec que els antecedents més pròxims a aquestes capitulacions colombines, per raó d'objecte i fi, són les fetes per a la conquesta de les Canàries, a principis del segle XV, i no pas les de la rendició de Granada.

Si estem d'acord amb això, salta a la vista a primer cop d'ull que, en primer lloc, la forma del redactat no coincideix, ja que les colombines vénen separades en capítols –és a dir, en frases a mode d'articulació d'estipulacions o proposicions breus i concises– i les altres vénen redactades a mode d'epístola; és a dir, un text llarg i travat amb frases coordinades i subordinades.

Aquesta és la primera diferència més notable que ens entra ja d'antuvi; però, quan entrem dins el text, veiem que l'objecte també difereix en gran mesura, per bé que el fi sigui el mateix, ja que a les Canàries s'hi va en santa missió de catequitzar i evangelitzar aquelles illes, mentre que les d'En Colom s'esdevenen per descobrir i mercadejar amb nous móns, fent omissió momentània del fet evangelitzador de l'empresa.

Una altra diferència que cal observar, i que també posa de relleu En Rumeu de Armas, són els subjectes contractants i la participació d'aquests en la redacció i confecció dels documents. Com bé diu en el seu llibre *Nueva luz sobre las Capitulaciones de Santa Fe de 1492*, el document santafesià no fou concebut en les línies mestres pels sobirans de Castella, sinó que és En Colom qui imposa les condicions i exigeix el seu compliment; i és que, fins aleshores, les negociacions d'aquest caire no eren mai bilaterals –és a dir rei-beneficiari–, sinó que era un atorgament unilateral que feia el rei. I, a més, l'únic beneficiari només podia ser l'estament eclesiàstic.

Per últim, com a diferència destacable, també trobem el tipus de concessions que es donen a les *Capitulacions* del 92: el que En Colom sol·licita a canvi dels seus serveis són càrrecs de govern, exercici de jurisdicció i avantatges de caràcter econòmic, mentre que a les de principis de segle XV tan sols s'estipulen els costos de l'empresa i com aquestes es repartien, però mai –mai– no es fan concessions del tarannà de les que es fan a les capitulacions colombines, en què, de fet, totes són per atorgar títols i riqueses.

Assenyalo aquestes com a diferències més rellevants entre els dos modes de capitular i evito tirar més enrera en l'estudi ulterior de capitulacions castellanes, perquè crec que fóra un error, ja que estariem parlant aleshores d'un dret medieval molt primitiu i que menys tindrien a veure encara amb les *Capitulacions* que ara ens ocupen.

Així, doncs, és difícil de veure una connexió històrica lògica de les capitulacions precedents amb les que avui ens ocupen. Tot i això, i més que veurem, hi ha autors que, tot i veure-ho també, encara segueixen entossudits a creure que aquest és un text pur i íntegrament castellà, perquè cal quadrar-lo dins el marc de la corona castellana, encara que sigui amb calçador i buscant les més rocambolesques de les excuses, per no posar-les en quarantena i comprometre seriosament l'empresa castellana que les seves tesis defensen. Per ells, aquesta capitulació és una revolució jurídica que trenca amb tot el que fins aleshores estava establert. I, efectivament, aquesta manera de capitular fóra una innovació en el dret castellà, però no pas en el dret català.

Totes les anomalies, enteses aquestes com allò que no s'avé amb el dret castellà que veuen aquests autors, i en concret En Rumeu de Armas, les justifiquen dient que, "donat que eren redactades per un estranger, Joan de Coloma, per força havien de tenir anomalies, contradiccions i més d'una imprecisió". Fins i tot, En Rumeu és capaç de presentar a manera d'incís, com a paral·lelisme digne de menció, el fet que cada capítol atorgat es tanqués amb la sentència "plau a ses alteses", tal i com es feia a les Corts Catalanes en els capítols de cort, i ens ho argumenta dient que és clar, que qui redactava en aquest cas els capítols, En Joan de Coloma, havia estat present en més d'una vegada en aquestes assemblees; i que és per això que quedà influït per la pràctica catalana. Però malgrat tot això, aquest formulisme no serà mai més repetit en els formularis ulteriors de la Cancelleria castellana. Per tant, continua dient En Rumeu de Armas, un document de la importància de les *Capitulacions*, redactat en línies mestres per un estranger, per força havia de tenir anomalies, contradiccions i més d'una imprecisió. Aquests tipus d'exercicis malabars i explicacions retorçades són les que se'ns dona per justificar per què les capitulacions les escriu un estranger,

secretari de la Cancelleria catalano-aragonesa; i d'altres encara més enrevesades per justificar per què s'utilitza aquesta forma tan innovadora de fer en el món castellà; per què hi participen personatges de la cancelleria catalano-aragonesa, d'importància vital en les negociacions; per què es demanen títols i honors propis de la Corona d'Aragó, com els de virrei i governador general, inexistents a Castella fins aleshores; i, encara més, per què es guarden les *Capitulacions* a l'Arxiu Reial de Barcelona i no a l'arxiu de la corona castellana, on tan sols es guarden còpies posteriors.

Fins ara, tan sols hem fet una aproximació a totes les qüestions que es plantegen i que susciten, si més no, una reflexió potser diferent a la que fins avui se'ns ha donat. Retinguem tot el que hem dit fins ara: el fet que a Castella no es coneixia aquesta manera de capitular, que, segons diversos autors, En Colom imposa a cops de puny sobre la taula i que tot el que no s'avé amb la seva tradició jurídica és per causa del destí, de contradiccions inexplicables i d'anomalies per causa de les circumstàncies.

Fem un punt i a part aquí i fem ara una breu pinzellada per la tradició jurídica catalana medieval.

És sabut i constatat que, tot i a pesar del que diguin els anglesos, els catalans foren els primers a tenir unes corts. La història ens diu que la monarquia catalana, afeblida per les constants guerres internes, quedà minvada, bàsicament, en l'aspecte econòmic i, per tal d'emprendre noves empreses i refermar-se en la seva posició, calia recórrer als altres estaments notables del Principat, que són el clergat, els nobles i els prohoms o mandataris de les grans ciutats.

Aquests, accepten d'ajudar el monarca a canvi de retallar el poder absolutista que fins aleshores tenia el rei. És a dir, que, a partir de llavors, el rei veurà reduïda la seva facultat a l'hora de legislar i fer executar les seves lleis.

És a partir d'aquí que parlem d'un "dret pactat" o d'una "cultura del pacte". Per tant, tenim que el monarca ja no és lliure de fer el que vulgui, ni de legislar al seu antull, sinó que determinades matèries les haurà de pactar i consensuar amb els tres braços estamentaris constituïts en corts i, fins i tot, veure's sotmès per les pròpies lleis.

Però és evident que el monarca tenia un poder i, que tot i estar retallat, podia exercir-lo bastant lliurement. Existeixen, així, dintre les potestats dels monarques, una sèrie de drets concrets, les anomenades regalies, a les quals calia unir l'autoritat pública suprema, ja que sense aquesta nota característica les regalies s'haurien vist despullades de tota eficàcia. En termes clars i entenedors, les regalies són prerrogatives que, lliurement i per la seva gràcia, podia atorgar el monarca a mode, molt sovint, de privilegis. Un autor de l'època les definia com "aquells drets que pertocquen a l'emperador, al rei o al senyor que no reconeix superior".

La seva classificació variava en funció de determinats ítems. Per exemple, les diferenciem, segons l'origen, en regalies de dret comú –això és, derivades del dret romano-canònic– i en les procedents dels usatges i constitucions de la terra; i, segons llur naturalesa, en eclesiàstiques i seculares; per llur importància, en majors i menors, segons que fossin exclusivament del príncep o que poguessin ser adquirides pels inferiors (barons i comunitats).

Per tant, pel poder que li era propi, podia el rei tot sol, des de la seva residència, expedir normes generals en forma de pragmàtiques –és a dir, normes unilaterals atorgades als seus súbdits sempre i quan no estiguessin en contradicció amb les lleis generals paccionades de Catalunya–; però aquesta facultat, teòricament ampla, es veia reduïda, en la pràctica institucional dels temps que estudiem, a ben poca cosa. Podia també, i ho feia concurrentment amb el seu lloctinent, atorgar privilegis –és a dir, normes derogatòries del dret comú

concedides a favor d'una comunitat o d'un particular–; però si ho feia en determinades circumstàncies que induïen a celebració d'un contracte o adquirien després aquesta qualitat, no era amo de derogar-los *ad libitum*.

Competia igualment al rei, en exercici de la potestat graciosa, i dintre del que coneixem com a regalies, la concessió de títols de noblesa i la creació de cavallers, ciutadans i burgesos honrats i mercaders.

Si bé aquest era el poder que detenia el rei en solitari, i que –com ja hem deixat entreveure– fins i tot, aquest dret omnímode que arreu d'Europa els monarques exercien lliurement, es veia aquí escapçat per la incardinació de tots els actes del monarca a les lleis del país. El gran guix, però, del corpus jurídic català medieval s'esdevé gràcies a la cultura del dret pactat, que fa que a Catalunya coneguem les següents fonts del dret.

Molt escaudament, citem com a fonts del dret català medieval, les següents:

1.- Capítols de Cort: Eren proposicions que, a les Corts, els estaments feien al rei, recomanant de prendre una decisió, una resolució o una disposició. El rei aprovava aquests capítols, com era manat, amb la sentència "plau al senyor Rei" al final de cada capítol.

2.- Actes de Cort: Són lleis particulars decretades pel rei a petició d'un o de dos braços i que disposaven sobre una matèria previnguda i ordenada *extra curiam*; és a dir, pactada bilateralment fora de corts. Aquests actes de Cort tenien la mateixa força i fermat –és a dir: forma de redactat– que les constitucions del monarca i que els capítols de cort.

3.- Els privilegis: O eren disposicions del Rei o del seu lloctinent per les quals es derogava parcialment el dret comú en benefici d'alguna persona, comunitat o estament. Eren de contingut variat i podia anar des d'una exempció, a un conferiment d'un honor o preeminència

o, fins i tot, a la concessió de tot un règim particular.

En principi, els privilegis eren disposicions unilaterals del príncep, però, a Catalunya, tots o gairebé tots constituïen o acabaven constituint una part del dret paccionat, car molts d'ells eren el resultat d'una autèntica compra-venda o havien estat atorgats com a serveis prestats al príncep i eren sovint corroborats amb el seu jurament, a més d'adquirir en general força de contracte. Eren inclosos sovint en les ratificacions generals fetes en corts i estipulades davant de notari.

Val a dir que les diferències entre els privilegis, a què ens hem referit ara, i les pragmàtiques, de què ara parlarem, és minsa i la seva línia divisòria és quasi inexistent. Per tant, podríem quasi dir que el que val per a les pragmàtiques val també per als privilegis. Així:

1.- Les pragmàtiques són disposicions del rei adoptades de "motu propi i ofici" o a petició d'una corporació o individu per a algun negoci particular, però en esguard de la utilitat pública i no sols en interès del suplicant.

Les pragmàtiques eren fetes, de vegades, en Corts, a suplicació d'un o dos braços, o bé *extra curiam*, amb acord del Consell Reial –això és: el Suprem de la Corona d'Aragó–.

Algunes d'aquestes pragmàtiques foren recollides dins la compilació de lleis generals, o bé perquè havien estat esteses en cort, o perquè se'ls havia volgut donar la mateixa fermesa d'aquestes; i d'altres, per contra, figuraven només registrades als arxius de la magistratura afectada.

Totes les pragmàtiques s'enquadraven, malgrat fos una decisió unilateral del monarca, tant en el fons com en la forma, com a Capítol de Cort; així, doncs, havien d'anar signades pel rei i pel secretari de la corona i cada final de capítol el rei l'havia de subscriure amb la fórmula "Plau al senyor Rei".

Així, la pragmàtica esdevé una potestat que té el monarca envers els seus súbdits per atorgar drets i honors, tot i que si es feien fora de corts, era necessari l'acord del Consell Reial, recordant el caràcter pactista del dret català i sabedors que el monarca en cap cas no tenia poder absolut, sinó que tot allò que dimanés d'ell estava sotmès a l'autoritat superior de les lleis paccionades i enquadrat per elles. Tant en el fons com en la forma, sabem, doncs, que les pragmàtiques, talment com els privilegis, s'havien d'estendre i tenir format de Capítol de Cort.

Si fem una extracció d'aquesta relació de prelación de fonts del dret català, endevinarem fàcilment com les *Capitulacions* que estudiem s'emmotllen perfectament a les fonts jurídiques del dret català. I això ho veiem també seguint pas a pas les negociacions de les *Capitulacions*.

Per la història, sabem que En Colom, abans de signar les *Capitulacions*, manté converses, segons les fonts oficials, amb un tal fra "Juan Pérez", clergue d'un monestir; i són aquestes converses les que, ens diuen, fan transigir els reis. Així, tenim que un dels possibles braços estamentals –l'eclesiàstic– de la Cort aposta per En Colom i la seva empresa. A més, també sabem, per la *Història de l'Almirall*, d'En Ferran Colom, que fra "Juan Pérez" fou qui representà En Colom quan es negociaven les *Capitulacions*. Per tant, la idea del contracte ja ens apareix reflectida mitjançant les negociacions. La bilateralitat i els petitius són conceptes que encaixen, com ja hem vist abans en la relació de fonts del dret català, enfront de la unilateralitat i la discrecionalitat del dret castellà.

Malgrat sigui una conjectura, podria establir-se que "Juan Pérez" actua com un habilitat del braç eclesiàstic de les Corts i tracta d'igual amb la corona, representada en aquest cas per En Joan de Coloma.

Així, podria dir-se que hi ha una petició d'un braç de Corts, que és previnguda i

ordenada fora de corts, és a dir fora de sessió de corts, i que és pactada bilateralment, en el qual es confereixen honors, preeminències i títols. Estem veient com, a poc a poc, es perfila una mica més el dibuix d'unes *Capitulacions* amb aires catalans. Si, a més a més, sabem que privilegis i pragmàtiques tenien el mateix format i fermesa que els capítols de cort, no cal ser gaire observador per veure que les similituds entre qualsevol capítol de cort i les capitulacions colombines en la seva composició, distribució i format hi són patents. Però, a més a més, sabem que tots els capítols de cort, capítol per capítol, es tancaven amb l'assentiment del monarca sota la fórmula "plau al senyor rei" i, curiosament, així s'opera també a les *Capitulacions* del 1492.

La teoria que les *Capitulacions* concedides pel Rei, a petició d'un dels braços estamentals de les corts, sembla prou versemblant.

Si bé hem vist que el continent d'aquestes capitulacions era de rel catalana, observem com el contingut també té un profund assentament en el marc jurídic català: pensem que els privilegis i títols que s'atorguen —com són els d'Almirall, Virrei i Governador General— són tots ells figures del dret públic català amb molta més profusió a Catalunya, i molta més tradició, que no pas a Castella, on la seva creació i el seu ús, fins aleshores, era escarit o inexistent, com han dit tots els entesos i especialistes que han tractat el tema.

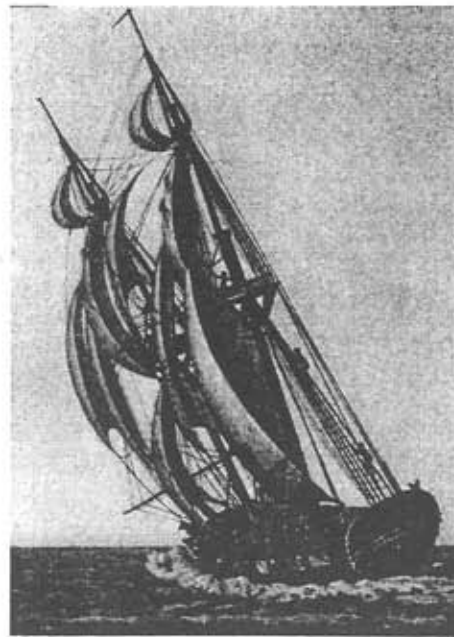
A més a més, tal i com disposa el dret català, el redactat dels capítols de corts anirà tancat amb el nom de la ciutat on se celebraren, el dia i any en el qual són atorgades, tal i com torna a ocórrer a les *Capitulacions* de Santa Fe.

Observem també com aquestes capitulacions es guarden únicament i exclusivament als Arxius Reials de Barcelona, perquè, tal i com havia dit abans, les pragmàtiques que no es recollien en

recopilacions, es registraven als arxius de la magistratura afectada, que, en aquest cas, Ferran el Catòlic havia unificat la catalana i l'aragonesa en una de sola.

Finalment, el que sotasigna el document juntament amb el rei és En Joan de Coloma, secretari de la Corona catalano-aragonesa, que era el fedetari que donava validesa i fermesa a tots els documents que afectessin els súbdits o els efectes que aquests despleguessin dins del territori de la Monarquia Catalana, tal i com els seus usos jurídics manaven.

Com hem pogut anar veient al llarg de tota l'exposició, podem dir que potser no és que En Colom estigués negociant amb la corona castellana, ni que fos un innovador en matèria jurídica, ni que les anomalies del document fossin degudes a vicis adquirits, sinó que, potser, En Colom, com a català, fos coneixedor dels drets i deures d'on ell era súbdit i, per tant, se'n servís amb consciència plena.

Berganti.

ORÍGENS DE LA BIBLIOTECA COLOMBINA

per Caius Parellada i Cardellach

No fa pas gaire, al nostre Butlletí Any VIII núm. 23/1999, vàrem publicar un article en què, amb el títol "El canonge Colom i quatre col·legues seus", exposàvem com a la Biblioteca Colombina de Sevilla hi havia pervingut els notabilíssims manuscrits del "Thesaurus contra haereticus" de Sant Ciril d'Alexandria, el Compendium Constitutionem Cathalonie, compilat per Narcís de Sant Dionís i el Memorial del Pecador Remut, de Felip de Malla, i on deduïem les conseqüències escaients, que no són altres que, puix que les dites obres foren al seu temps propietat o en possessió legítima del canonge Francesc Colom i Bertran, llur presència a la Biblioteca susdita, donada l'absència de nota d'adquisició que quan era el cas no ometia el creador, Ferran Colom, implicava el seu trametiment per via testamentària o la dació. I que el donador únic o primer no fou altre que el canonge Colom.

Per afirmar-ho ens basàvem en la condició reconeguda de bibliòfil que tenia el susdit canonge, evidenciada a bastament i redundantment per les deixes que li féu el seu pare Jaume Colom en el seu testament (exhumat per Joan Grimal i Bonany i publicat en el seu recull Base de Dades del CEC,s, 1999) i que consistien en tres-cents florins "per son estudi i per comprar llibres" i també en això: que vol que "tots llibres quel dit Francí haurà a òbit del dit mossen Jaume sien seus".

Del cas dels manuscrits especificats més amunt ja en trèiem conseqüències identificatives quasi definitives en l'article citat, que ens permetien la ubicació del Descobridor en el marc de la família dels Colom i Bertran de Barcelona.

Ara, tanmateix, reflexionant-hi i compte fet del gran nombre de llibres catalans, molts dels quals manuscrits que posseïa la Colombina, i atesa, a més, les condicions susdites del canonge Colom -també vicari episcopal i President de la Generalitat- i

encara la condició social elevada de tota la família Colom, parentat del canonge Colom, les conclusions de l'estudi que ací al·ludim es poden ampliar i refermar fins a fer de la Biblioteca Colombina una institució col·lateral o succeïdora de la tasca bibliogràfica realitzada pel canonge Colom.

Ens mou a fer aquesta asserció allò que explica Marià Aguiló en el seu "Catalogo de obras en lengua catalana desde 1474 hasta 1860": en la mateixa biblioteca ni en cap altre hem pogut veure els llibres ni els llibretons catalans raríssims que menciona, que no són pas pocs ni sabem qui els descrigui millor. Dissortadament, ja a mitjan segle XVIII, faltaven més de la meitat dels 20.000 cossos d'obres que va tresorejar el magnànim fill de C. Colom.

I al mateix "Catálogo" hi trobem el següent fragment que l'autor manlleua de l'obra de Cambolin (Essai sur l'histoire, 1859, p. 9): Desgraciadament els manuscrits de la literatura catalana estan dispersos avui als quatre confins d'Europa i és gran pena que nosaltres hàgim pogut procurar-nos els documents necessaris per fer llum als fets més importants.

Encarats a una tal situació, d'amàs de manuscrits catalans i de nombrosíssims incunables, un no es pot estar de pensar en l'acció primicera d'algú altre -com Francesc Colom- que hauria fet aquella arplega de manuscrits després llegats i més tard dispersats. Per tal, és ben llegut de creure que la tasca bibliogràfica del canonge Colom, ben estergida en aquells tres manuscrits de gran categoria que en l'article del Butlletí citat més amunt analitzarem, va anar a parar a Sevilla, a les mans de Ferran Colom, i va constituir el primer fons de la Colombina, i una incitació efectual del projecte bibliogràfic d'aquest darrer.

Els motius per creure en la tasca inicial del canonge Colom com a precedent de la tasca de Ferran Colom, són, ultra les condicions personals del canonge, el fet que difícilment Ferran Colom hauria pogut adquirir, a la seva època més tardana, aquell bé de Déu de manuscrits, quan ja era engegada a les

principals ciutats d'Europa i no cal dir a Barcelona i a Montserrat i València, l'estampació de llibres. A banda d'això, molts d'aquells manuscrits eren rars i no era gens fàcil que eixissin a la circulació, no sols pel seu contingut, sinó per raó dels seus posseïdors. Aquest supòsit resta confirmat pel que ja hem dit més amunt: Que manquen de nota d'adquisició per part de F. Colom. O sia que és obvi que foren tramesos, donats o llegats per altri.

I encara, reblant-ho, hi ha una dada definitiva que cossola l'ajust per Francesc Colom i no pas per Ferran Colom (Colón) d'aquell gran nombre de manuscrits i àdhuc d'incunables: La circumstància d'ésser catalans moltíssims d'ells. Acabem de veure com aquesta catalanitat és certificada pels dos mestres suara citats, Marià Aguiló i Fuster, i el francès Cambolin. Hi insistim: Tot de passada l'un i l'altre ho subratllen, alhora que es planyen de la dispersió d'aquelles obres catalanes.

Ara bé, és obvi que una tal arplega de manuscrits catalans i també dels més primerencs incunables, es pogué fer i es féu a Catalunya pel canonge Colom, més que no pas a Sevilla, anys més tard per un jove Ferran encara inexpert. Per tant, és obvi per múltiples raons que els manuscrits catalans de la Colombina foren col·leccionats i recollits a Catalunya per Francesc Colom i tramesos posteriorment a Sevilla per ell mateix o pels seus dret-havents a Ferran, fill del Descobridor. Tot això plegat estableix una familiaritat pregona entre els Colom Bertran catalans i el mateix Cristòfor Colom; una familiaritat que és intimatòria per tot esperit animat pel deler de la veritat nua i vivent.

I ens permet, a més a més, de fer una constatació definitiva: Que la Biblioteca Colombina va néixer en realitat a Barcelona com a fruit madur de la tasca múltiple del canonge Colom, que facilita l'ajust per fer ell mateix i no pas per Ferran Colom d'obres catalanes, entre elles també molts llibretons - cosa també significativa- i secundàriament per la potència econòmica i elevada posició social del seu parentat, la seva família.

I segona constatació: que aquells llibres no haurien pas anat a parar en una ciutat llunyana com Sevilla, si aquí no hi hagués hagut algun altre membre de la dita família que a títol de donació o de llegat, rebé aquella magna col·lecció provinent del seu creador el canonge Colom.

I tercera constatació: que tot això comporta una col·locació de Colom, el Descobridor, en el marc de la família Colom catalana, amb tot el que aquest fet implica de definició del seu ver cognom i la seva nacionalitat i de rebuig de la falsa italianitat.

I cal encara tenir consideració que les dites constatacions les fem ara, quan per moltes altres raons i dades ja eren certituds ben fonamentades. És a dir, que es tracta de corroboracions, o sia que les certituds d'abans fan ja d'antuvi encara més sòlida la tesi d'aquest article, ço és, l'origen català de la Biblioteca colombina de Sevilla.

NO EN FÓREM EXCLOSOS

per Pere Català Roca

Com és sabut, el Descobridor, en posar noms a les primeres terres de les quals prenia possessió al Nou Món complí amb la divinitat, de primer, i amb la reialesa, tot seguit. Ho comunica, ell mateix, en la famosa carta a l'escrivà de ració Lluís de Santàngel, possiblement escrita en llengua catalana, però que coneixem en llengua castellana. Hi diu haver arribat "con la armada que los ilustrísimos Rey y Reina, nuestros Señores, me dieron", a nombroses illes "y dellas todas he tomado posesión por sus Altezas con pregón y bandera Real extendida" i puntualitza, literalment: "A la primera que yo fallé puse nombre *San Salvador*, á conmemoración de su Alta Magestad, el cual maravillosamente todo esto ha dado (...) A la segunda puse nombre la isla de *Santa María de Concepción*; á la tercera, *Fernandina*; a la cuarta, la *Isabela*; á la quinta, isla *Juana*. Precisem: illa Joana en honor del príncep hereu Joan, el qual va

finar l'any 1497, a l'edat de 19 anys; únic baró engendrat pels Catòlics. I seguidament apareix el nom de l'illa *La Española*.

Un tal nom de *La Española* aplicat quan encara era recent la conclusió de la guerra de Granada ha motivat l'atenció de diversos historiadors. Així, Salvador de Madariaga, en la seva *Vida del Muy Magnífico Señor Don Cristóbal Colón*, comentà, fa mig segle, i quant a la referida illa, que a Colom "le recordó tanto a Castilla que decidió dar a la isla el nombre de Española; a tenor de la toponímia precedentment aplicada, pel mateix Descubridor, objectem que ans hi hagué una pauta, una voluntat que un record, però, com sigui, retenim que Madariaga afegeix que "observamos por segunda vez la tendencia de Colón a referirse a España entera siempre que piensa en político. Hablará del verano de Andalucía o de los valles de Castilla, pero cuando comenta los beneficios del descubrimiento dice que seran para España".

El nom d'ESPANYA, anem conjecturant que en l'elenc dels primers indrets batejats per Colom obeeix a una premeditació, potser àdhuc estipulada amb el rei Ferran i la reina Isabel, sobirans de Catalunya-Aragó i Castella-Lleó. No oblidem que el fet d'haver-hi hagut predescoberta esdevé cada vegada més consistent, en l'ànim dels americanistes. Comptat i debatut, no podem pas negligir que les Capitulacions de Santa Fe, d'abril de 1492 -o sigui, abans del primer Viatge- ben clarament denoten la precedència, en rubricar "las cosas suplicadas e que Vuestras Altezas dan e otorgan a don Xpoval de Colon en alguna satisfacio de lo que ha descubierto en las mares oceanas y del viage que agora con el ayuda de dios ha de hazer por ellas en servicio de Vtras. Altezas".

No és estrany que un autor, Luis Arranz Márquez, hagi subratllat que "mientras los Reyes Católicos acudían a la guerra de Granada, ¿qué se le podía pedir a un hombre -don Cristóbal Colón- que en un rasgo de sinceridad llegaba a decir, "pensando lo que yo era me confundía mi humildad, pero pensando en lo que yo llevaba, me sentía igual a las dos Coronas"?

Recalquem aquesta menció de les dues Coronas i, amb afany exegètic, confrontem alguns textos coetanis. Ens adonem, així, que el preàmbul del Diari de bord del primer Viatge colombí, pervingut amb lletra del Pare Bartolomé de Las Casas, fa al·lusió a "las Españas", en plural: "Porque, cristianísimos, y muy altos, y muy excelentes, y muy poderosos Príncipes, Rey y Reina de las Españas y de las islas de la mar, nuestros Señores, este presente año de 1492, después de vuestras Altezas haber dado fin a la guerra de los moros que reinaban en Europa y haber acabado la guerra en la muy grande ciudad de Granada, adonde este presente año, á dos dias del mes de Enero, por fuerza de armas vide poner las banderas Reales de vuestras Altezas en las torres de Alfambra, que es la fortaleza de la dicha ciudad..."

L'ocasió és oportuna per dir que, en un seguiment dels conceptes logístics en el diari de bord de Colom -treball que vaig exposar en un Congrés de castelloologia celebrat l'any passat a Alcalá de la Selva- vaig poder constatar l'esperit de conquesta, i no pas solament de descoberta, implícit en el que hom anomena primer Viatge colombí: p. e., s'hi diu que "mandaron Vuetras Altezas a mí que con arma suffiçiente me fuese a las dichas partidas de India" i prou conegut és l'episodi que en el segon Viatge els expedicionaris trobaren desmantellat el fort de La Navidad fet construir per l'Almirall i raonat així per ell mateix: "Agora tengo ordenado de hazer una torre y fortaleza todo muy bien y una grande cava, no porque crea que aya esto menester por esta gente, porque tengo por dicho que con esta gente que yo traigo sojugaría toda esta isla, la cual creo qu'es mayor que Portugal y más gente al doblo, mas son desnudos y sin armas y muy cobardes fuera de remedio, mas es razón que se haga esta torre y se esté como se a d'estar, estando tan lexos de Vuestras Altezas, y porque cognozcan el ingenio de la gente de Vuestras Altezas y lo que pueden hazer, porque con amor y temor le obedezcan, y así ternán tablas para hazer toda la fortaleza..."

La realitat fou, tanmateix, que la guarnició, d'una quarantena d'homes, deixada per Colom en aqueix fort, sofrí l'eliminació total en el xoc de cultures (per emprar una dienda eufemística).

L'ànim del Gran Navegant traspua, al meu veure, no sols l'anhel descobridor, sinó també l'etopeia guanyadora, dominadora, conqueridora, en relats com: "Sacó el Almirante la vandera real y los capitanes con dos vanderas de la Cruz Verde, que llevaba el Almirante en todos los navíos por seña, con una F y una I, ençima de cada letra su corona (...) El Almirante llamó a los dos capitanes y a los demás que saltaron en tierra, y a Rodrigo de Escobedo escrivano de toda la armada, y a Rodrigo Sánchez de Segovia, y dixo que le diesen por fe y testimonio cómo él por ante todos tomava, como de hecho tomó, posesión de la dicha isla por el Rey e por la Reina sus señores..."

Si reprenem el tema de "las Españas", anem a consultar un llibre titulat precisament *Las Españas*, per Francisco Elias de Tejada, on s'indica que "resulta significatiu com els historiadors jueus de la diàspora sefardí del 1500 culpín a Isabel, la castellana, de les mesures d'expulsió, i guardin per a ella impropis insultants que no llancen sobre el seu marit, l'aragonès Ferran; Elias de Tejada en troba la conclusió en el fet que ni Portugal ni Catalunya no eren intransigents i resultava possible la convivència", diferentment de Castella. Més endavant, el mateix autor consigna, literalment, que "hoy día un entero pueblo hispánico, el portugués, para no ser castellano rechaza el calificativo de español".

Ara és l'historiador Jaume Vicens Vives qui comenta, en la seva *Aproximación a la Historia de España*, del 1952, que (p. 110) "encara que la cort emprés indistintament homes i recursos castellans i aragonesos per assolir els seus fins, la descoberta d'Amèrica fou concebuda com una empresa estrictament castellana". I agrega: "mentre que la conquesta d'Orà, Argel i Trípoli (1509-1511) va desenvolupar-se sota els auspicis aragonesos".

En la nostra obra col·lectiva *Colom i el Món Català* -recordem que publicada per aquest indagador Centre d'Estudis Colombins, el 1993-, dediquem un capítol al tema de si com n'ha estat, i encara n'és, la fama, els catalans fórem exclosos del profit americà. Val a dir que en anomenar ací catalans també els altres súbdits del reialme de Ferran el Catòlic, rei consort de Castella, prenem en consideració l'estimable llibre "*Corona d'Aragó*", denominació impròpia de l'estat català medieval, que acaba de publicar el nostre indesmaiable membre directiu Caius Parellada i Cardellach, a qui expresso admiració per la seva constant tasca colombina.

Crec que en l'argument de si hi hagué o no exclusió, avui podem deixar enrere apreciacions que, semblant definitives, foren recollides per autors eminents. Un d'ells, Miquel Coll i Alentorn, va escriure, fa una vintena d'anys: "Per voluntat de la reina Isabel, mantinguda fins a la seva mort el 1504, les noves terres són reservades a la Corona de Castella, i els súbdits de la Corona catalano-aragonesa només hi són admesos excepcionalment, "por especial merced" o "muy señalada merced". És sabut que el testament de la sobirana ho disposa també així."

No trigarem a fixar-nos en el testament isabelí. Però continuem amb l'exclusió. Té la paraula Xavier Fàbregas: "La conquesta d'Amèrica fou exclusivament una empresa castellana. Els antics súbdits de la corona d'Aragó no tingueren accés a les terres del continent descobert. Cal tenir present que si bé els antics reialmes medievals quedaren units pel matrimoni de Ferran d'Aragó i Isabel de Castella, continuaren gaudint de totes llurs singularitats, i això fins que el 1714, després de les guerres de Successió, Felip V, decidit a eliminar unes barreres que li feien nosa, implantà el Decret de Nova Planta."

Qui us parla va apuntar, encertant-la a mitges i, per tant, fallant-la a mitges, a *Colom i el Món Català*: "Pot l'erudit anomenar una sèrie de personatges aragonesos i valencians i catalans que acudiren al segon Viatge (1493) i que àdhuc ocuparen càrrecs

notoris; no obstant això, en realitat eren estrangers, no eren súbdits de la reina. Ser-vien, però no estaven integrats a Castella. Espanya, la nació espanyola, no existia”.

Com que ara ens mengem la cua arran d'haver batejat Colom amb el nom de *La Española* una illa, ens cal recórrer al codicil de la reina Isabel. Que és del tenor següent: “...por quanto las yslas e Tierra firme del mar Oçeano e yslas de Canaria fueron descubiertas e conquistadas a costa d'estos mis reynos e con los naturales d'ellos, e por esto es razon qu'el trato e provecho d'ellas se aya e trate e negoçie d'estos mis reynos de Castilla e Leon e en ellos e a ellos venga todo lo que de alla se traxiere; por ende, ordeno e mando que así se cumpla, así en las que fasta aquí son descubiertas como en las que se descubrieren de aquí en adelante, e no en otra parte alguna.”

Determinant, pràcticament definitiu... si no fos aquest rerefons: “...E por que de los fechos grandes e señalados qu'el Rey, mi señor, ha fecho desd'el comienço de nuestro reynado, la Corona real de Castilla es tanto augmentada que devemos dar a nuestro señor muchas graçias e loores (...) e porque el dicho reyno de Granada e las yslas de Canaria e las Islas e Tierra Firme del mar Oçeano descubiertas e por descubrir, ganadas e por ganar, han de quedar yncorporados en estos mis reynos de Castilla e Leon, segund que en la bulla apostolica a nos sobr'ello conçedida se contiene, e es razon que Su Señoria sea en algo servido de mi e de los dichos mis reynos e señorias, aunque no pueda ser tanto como su Señoria mereçe e yo deseo, es mi merçed e voluntad e mando que por la obligaçion e debda que estos mis reynos deven e son obligados a Su Señoria por tantos bienes e merçedes que de Su Señoria han reçevido, que demas e allende de los maestradgos que Su Señoria tiene e ha de tener por su vida, aya e lleve e le sean dados e pagados cada año para toda su vida para sustentaçion de su estado real la mitad de lo que rentaren las Islas e Tierra Firme del mar Oçeano que fasta agora son descubiertas e de los provechos e derechos justos que en ellas ovieren...” Etcètera. Aquí batega una qüestió que ha alimentat una

llarga polèmica -amb autors del tremp de Juan Manzano i Florentino Pérez Embid-, recollida, fa deu anys, per Romà Pinya i Homs, en el documentat llibre *La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica*, en el qual reflecteix: “Si avui (és a dir, l'any 1992) ens proposem analitzar la suposada exclusió catalano-aragonesa, és, perquè pensem que aquesta qüestió no està tancada ni ha estat tampoc clarificada suficientment. Durant els darrers decennis s'han fet passos importants. Fins i tot, una seriosa tasca investigadora ha quantificat l'aportació catalana a l'empresa pel que fa a homes i cabals. Però creiem que la qüestió de fons -l'exclusió legal, si és que hi fou- encara no s'ha analitzat en profunditat, malgrat que hi hagi hagut algunes aproximacions en aquesta matèria d'un marcat rigor científic”.

La probitat del professor Pinya i Homs és encomiable i consent d'adornar-nos com sorgí i evolucionà el tema de l'exclusió. Ací només ens fixarem en uns determinats punts o retalls.

Així, en el clàssic estudi sobre els estrangers a les Índies de Richard Konetzke consta: “Durante el tiempo en que gobernó sólo el Rey Fernando y a lo largo de todo el reinado de Carlos V, no se halla ninguna disposición que aluda a que los castellanos poseyeran prerrogativa legal alguna que les diese la preferencia en la colonización de América”. Aquestes són paraules atrevides -adverteix Pinya- que són temperades, pel que fa al monopoli castellà, per la referència especial al testament de la reina Isabel.

El mateix professor Pinya declara (ob. cit., p. 110): “Nosaltres hem sostingut sempre que, de fet, ser aragonès mai no va ser un impediment per a passar a les Índies. Ni ho fou abans, ni menys encara després de 1511, la qual cosa situa l'exclusió en un pla purament teòric, o en les ments sectàries d'uns quants cronistes castellans”.

Venim al fet cronològic que el primer cronista que al·ludeix l'exclusió és Gonzalo Fernández de Oviedo, qui rebé el nomenament de cronista oficial de les Índies el 1532. Ens n'informa Pinya: “Havia nascut a

Madrid el 1478 i esdevindrà el promotor de l'assumpte de l'exclusió, no tan sols per fervor patriòtic, sinó possiblement també –segons el criteri apuntat per Giménez Fernández- per ser “un intrigant més de la banda del bisbe Fonseca.”

A partir d'un tal coneixement, aniríem descabdellant. Però ens toca d'advertir que quant al títol de la present dissertació resta centrat i fixat al període dels reis Catòlics. Tanmateix, sí que ens cal donar idea de la fortuna assolida pel concepte expressat per Fernández de Oviedo en escriure que no se admitian ni dexaban pasar a las Indias sino a los propios súbditos e vasallos de los señorios del patrimonio de la Reyna”, la qual cosa manifesta un exclusivisme castellà de la conquesta, però -com bé assenyala Pinya- no la directa prohibició dels catalans. Oviedo, Herrera, etc., van enfilant una troca que a Catalunya motiva la reacció del temps de la Renaixença vuitcentista, amb Bofarull, Víctor Balaguer, etc.

En citar Víctor Balaguer, agraïm que la nostra consòcia Alba Vallès i Formosa, en el seu estimable recull *Documents sobre Colom, el descobridor del Nou Món*, publicat enguany com a número 7 dels *Quaderns d'Estudis Colombins*, informi que: “Balaguer va incloure en la seva obra *Cristóbal Colón* (Madrid, 1893) un curiós document aportat pel magistrat Joaquín Martón y Gavín, sobre el Fuero de Monzón decretat per les Corts Generals d'Aragó, celebrades a la vila aragonesa el 9 de desembre de 1585. Presidides pel rei Felip II, s'hi va fer constar oficialment per primera vegada -recalca la doctora en Història Alba Vallès- que en el descobriment de les Índies intervingueren súbdits d'aquell regne. Per tant, els corresponien també els mateixos beneficis i prebendes de la colonització”. Literalment, al Fuero de Monzón de 1585 hom afirmà i estatuí: “Por quanto al descubrimiento de las Indias, y principio de la conquista della, se hizo en el tiempo del Serenísimo Rey Don Hernando el Catholico, de gloriosa memoria, e intervinieron en ello personas deste Reino. Su Magestad de voluntad de la Corte y a suplicación de aquella, estatuece y ordena,

que a los naturales del Reyno de Aragón, puedan pasar allá, y gozen y puedan gozar de los Oficios, Beneficios, Prelacias y dignidades eclesiásticas y seculares, y de las otras preeminencias y prerrogativas, que los naturales de los Reynos de Castilla gozan”.

Amb els moderns estudis històrics, repristinem que no hi hagué exclusió dels catalans. Pierre Vilar, Martínez Shaw, Josep M. Bamadas, Demetrio Ramos -autor de “La aparente exclusión de los aragoneses de las Indias: una medida de alta política de D. Fernando el Católico”, dins *Estudios del Departamento de Historia Moderna* (Saragossa, 1967)-, compaginen amb aquest judici de Ballesteros Gaibrois: “Quant a l'exclusió aragonesa, si parlem de realitats històriques i no de textos jurídics (...) cert és que no existí (...) I de fet ningú no impedí la participació en el comerç i governació d'Índies. La posició geogràfica i les tradicions de relació mediterrània foren més efectives causes d'exclusió que l'acompliment d'una llei no escrita, i d'una clàusula testamentària d'Isabel, que el mateix Ferran va contradir en la pràctica i amb provisions i disposicions reials durant el seu govern.”

Particularment, d'aquest judici, que vaig tenir ocasió d'oír a Saragossa, el 1952, en la represa dels congressos d'Història de la Corona d'Aragó -fou el V Congrés-, em sembla convenient de matisar que Ferran no es va contradir. L'al·legat, tantes vegades adduït pels erudits, que el casament de Ferran i Isabel no implicà pas la unió de les comunitats respectives, o sigui el casament d'ambdós vassallatges, d'ambdues monarquies, cau, si més no, en les següents importants declaracions que hem trobat del rei Ferran:

Ja el 2 de febrer de 1475, la política peninsular de Ferran ordenava, respecte als ports i les places de comerç, de “considerar como propios vasallos nuestros como ya lo son y como si fuesen naturales de estos dichos reinos de Castilla y de León, a los naturales de los reinos de la Corona de Aragón, haciendo constar que lo semejante enviamos mandar que hagan los del dicho reino de Aragón a vosotros.”

I, semblantment, en corts castellanques de 1480 -és a dir, cinc anys després del manament que aportem-, el mateix sobirà reblava que "pues por la gracia de Dios los nuestros reynos de Castilla e de León e de Aragón son unidos e tenemos esperanza que por su piedad de aquí adelante estarán en unión e permanecerán en nuestra corona real, que así es razón que todos los naturales dellos se traten e comuniquen en sus tratos e fazimientos."

En un llibre ja en premsa, i al qual he posat per títol *Ferran el Catòlic, vidu i "catalanote"*, tractem de les idees cesaristes del rei Ferran, en un capítol on transcrivim que l'historiador Frederic Udina comenta l'oposició de les oligarquies del país a l'ideal d'unitat -no solament polític, sinó també religiós- a l'esperit ferrandista. Segons Vicens i Vives: "Ferran II admirava moltes coses de Catalunya, però també l'anguniejavien d'altres. La impotència del príncep per a prendre una resolució que fos complerta ràpidament (sobretot, si es tractava de diners) el molestava a desdir. En aquest sentit, Castella li era el país ideal: la reialesa hi feia el que volia i amb prou feines ningú no hi objectava res. En canvi, admirava el sentit d'organització dels catalans en la vida administrativa i social, l'engranatge de llurs institucions polítiques i laborals. Aplicà moltes d'aquestes tècniques a Castella, adaptant-les, és clar, a la mentalitat del país veí." "A aquest traspàs d'institucions -conclou Vicens- palesa que en la comunitat de la nova Monarquia hispànica, Ferran II no era home d'una sola direcció."

Així, Caius Parellada, en el seu vigorós llibre recent, pot precisar que la sentència arbitral de Guadalupe, del 1486, és el primer document reial pronunciat en castellà a Catalunya.

Òbviament, el pensament polític del Catòlic indueix a una espiral que excedeix de la present dissertació. Per això, entenc convenient d'avançar que l'expressat llibre del "vidu i catalanote" ha de complementar uns punts determinats de la qüestió que ara resumim amb l'asseveració que NO EN FÓREM EXCLOSOS.

NO EN FÓREM EXCLOSOS? Doncs -algú pot objectar- per quins set sous el codicil de la reina Isabel determina l'exclusió americana dels no "naturales" "d'estos mis reynos de Castilla e León". La resposta categòrica se'ns afaïçona amb la dinàmica flamenca. Car, en efecte, ens cal fer l'esguard a Flandes i no pas a Catalunya, pertocant l'exclusió.

El coneixement de la Història revela la forta antipatia, l'odi, que arribà a suscitar-se entre el Catòlic i el seu gendre Felip "el Bell", flamenc casat amb Joana "la Boja". Diríem que aquests dos epítets prenen tot el seu real sentit pronunciats a la castellana: Felipe "el Hermoso" i Juana "la Loca". No són tan poc escrupolós que pretengui encolomar, en el cas de Juana, un estat de dissort només a Castella, puix que ella era igualment filla del rei català. Bé és cert que, per la mare d'Isabel la Catòlica, hauríem precedents. Sigui com sigui i per les causes que siguin -que hom pot documentar-, entre el Catòlic i el Bell s'esdevingué aversió profunda, dissimulada o no. I això ja en vida de la reina Isabel. És a dir, abans que Ferran, restant vidu de la reina de Castella i havent estat rei-consort, abandonés la seva plaça, suplantat pel gendre, a qui de cop i volta, pervenien uns beneficis incommensurables arran de la descoberta del Nou Món. Així, l'historiador Ramos pogué referir-se "al pavor que se sentía sobre las decisiones que podría tomar D. Felipe, al que se creía capaz de liquidar la obra de tan fecundo reinado, repartiendo prevendas a voleo entre la numerosa corte de flamencos que le rodeaba, y de desplazar hacia Flandes todo el tráfico i negociación de las Índias."

Menendez Pidal (*Los españoles en la Historia*, 1959), usa el qualificatiu "desbordada" referint-se a la invasió de flamencs que acompanyaven el nét dels Catòlics en la seva entrada a Espanya. Aquesta paor és la motivació de la clàusula del codicil isabelí que ha estat conceptuada, indogudament, impeditiva per als catalans; d'altres autors ja ho han dit, modernament. Però, tanmateix he d'afegir, per la meua banda i aventurant-ho per primera vegada, que fou, paradoxalment, el rei Ferran de Catalunya qui

redactà o inspirà el testament d'Isabel que reservava, sobre el paper, el profit americà als súbdits de Castella i Lleó. No és ara, en acabar aquesta dissertació, que engegarem amb tota la parafernàlia, una qüestió tan delicada i que encarrilo en l'Episodi de la Història Ferran el Catòlic, vidu i catalanote pròxim a sortir. Però del que podem tenir la seguretat és que en vida dels Reis Catòlics mai els catalans NO EN FÓREM EXCLOSOS.

El president del nostre Centre d'Estudis Colombins, l'amic Joaquim Arenas, amb la perspiciàcia del pedagog, assenta, en el seu llibre *A la recerca d'una Història amagada* (Barcelona, 1992; p. 73), que "avui és comprovat que els pactes fets amb el Descobridor, les *Capitulacions de Santa Fe* (7-4-1492), esdevenen un document de la Cancelleria de Catalunya, tant per la forma i el contingut com per les persones curials que hi intervenen, per bé que la signatura sigui dels dos monarques, Isabel i Ferran. Tant és així, que les *Capitulacions* són dipositades a l'Arxiu Reial d'Aragó (avui Arxiu de la Corona d'Aragó). La descoberta, doncs, es tractà per als dos reialmes. Sotasigna les *Capitulacions* Joan de Coloma, secretari reial de Ferran."

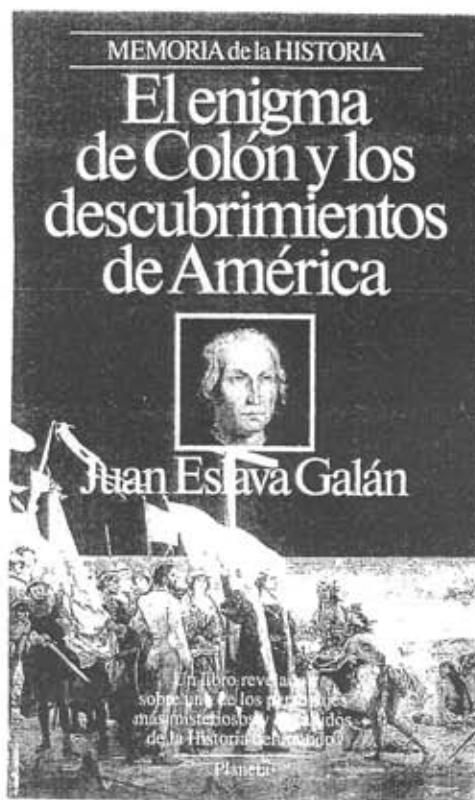
En el reflux historial, hom pot assentar que fins al segle XVIII la figura de Ferran el Catòlic fou més admirada i estudiada pels historiadors que la de la seva esposa, Isabel. L'historiador valencià, Ernest Belenguier, catedràtic d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, revela que el rei assumí els mateixos poders que la seva muller a Castella, mentre que ella no passà d'ésser una reina consort en territori català. Belenguier explica que ambdós mantingueren una sola política internacional. Per aquest filó resta no solament encarrilada, sinó esbrinada, la seguretat -repetim el concepte- que en vida dels reis catòlics mai els catalans NO EN FÓREM EXCLOSOS.

Bibliografia

El enigma de Colón y los descubrimientos de América.

Juan ESLAVA GALÁN, Barcelona: Planeta, 1992. (Col. Memoria de la Historia).

El llibre que avui ressenyem, tot i que fa deu anys de la seva primera edició, no ha perdut aquell sentit de compendi ordenat que és tant d'agrair quan l'autor es proposa escometre qüestions tractades a vastament pels historiadors, però de difícil localització i àdhuc de dificultosa interrelació per als interessats no experts en la temàtica.

Galán ofereix una obra succinta, doncs, de dues-centes cinquanta pàgines que va des dels orígens dels primers pobladors del continent americà, passa amb detenció i a la menuda per les expedicions arribades a aquelles terres des de temps immemorables, però no menys històrics, i es va acostant al gran esdeveniment de la Descoberta i esmerça un afany perceptible pel nombre i denominació específica de tants i tants navegants procedents de pobles ancorats en l'antigor i en l'època medieval que, atenent llegendes -no oblidem que en llatí *legenda* té un significat concret: allò que s'ha de llegir-, també a l'esment de terres fermes i illes transoceàniques per part d'autors clàssics i erudits de l'època prerenaixentista.

Així, el lector trobarà en aquesta obra com els vikings i pirates del nord europeu, àrabs, xinesos i bascos també foren autors d'algunes predescobertes.

Quan l'autor entra de ple en el tema colombí fa avinent de manera clara que molts aspectes de primer ordre i d'altres de secundaris, malgrat la seva proximitat històrica, mai no han pogut ser aclarits i que fets de la vida de Colom continuaven, quan va redactar el treball (1992) en el qual ens esmercem, coberts pel vel més atapeït.

Per confirmar aquesta asseveració Galán presenta diverses teories sobre la naturalesa de Colom català, gallec, extremeny, castellà, andalús. Dedicava un bon espai a la tesi catalana i, per les citacions que hi fa, es comprova que ha llegit, més que estudiat, Ulloa, Bayerri, Carreras Valls i Charles Meny. I, doncs, no s'adscriu a la teoria sustentada pel nostre Centre, que són, al cap i a la fi, les que segueixen la llera oberta per Luis Ulloa. Es decanta sense dubitació per la natura genovesa del Descobridor. Encara que no aclareix aquells extrems que avui dia, per manca de consistència afebleixen la suposada història del genovès descobridor.

En el capítol 8, el llibre en té 20, comença a endinsar-se en la part diguem-ne historiada al gran Almirall i en tracta amb cura l'aspecte humà, psicològic, mariner, familiar,

etc. Galán no s'està de tocar cap dels aspectes més punyents de la pretesa història personal de Colom: el significat de la signatura cabalística, el pilot desconegut, la possessió del mapa de Toscanelli, la tornada del tercer Viatge amb Colom presoner.

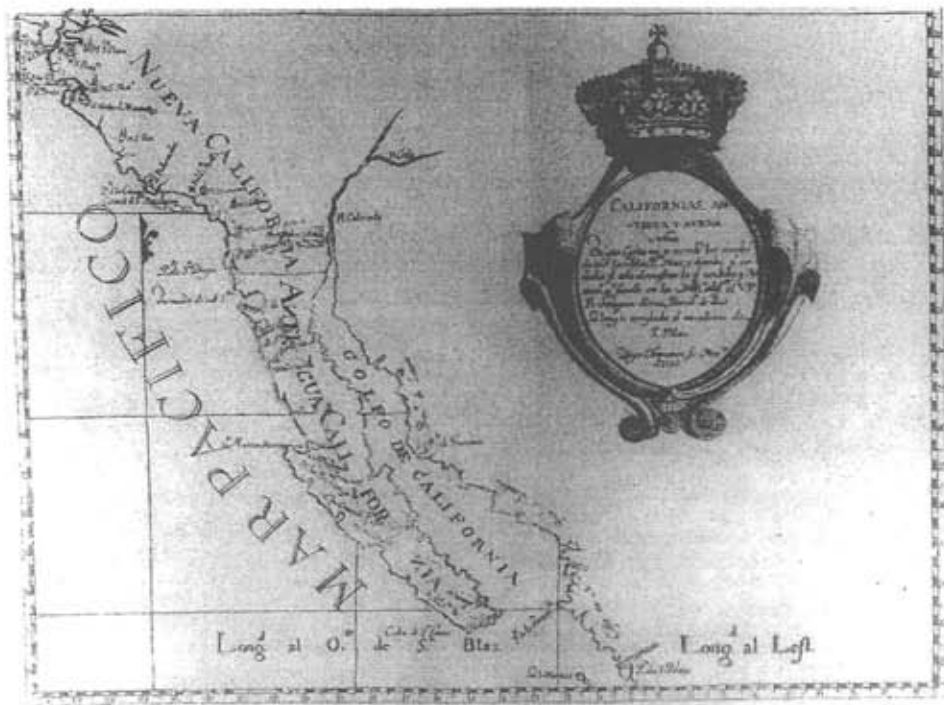
El llibre analitza, també, altres fets misteriosos que envolten la vida de Colom: la seva estada a Portugal, el seu vivent a Castella i la seva controvèrsia amb Ferran el Catòlic. També hi figuren informacions sobre la mort i les sepultures colombines (Sevilla, Santo Domingo i L'Havana).

Val a dir que d'aportacions noves referides a l'Almirall, que siguin del nostre interès i útil per a la recerca que promou la nostra entitat, n'hi ha poques o cap.

Ara bé, sí que fent excepció del que acabem d'esmentar, el lector pot trobar respostes a interrogants que poden interessar a més d'un no expert.

Per últim, volem fer esment del tracte poc deferent que fa l'autor en referir-se al nostre consoci Joan Verdera (Nito Verdera), al qual, a la pàgina 84 de l'obra, dedica unes línies que desduren d'un recercador acreditat quan el qualifica acadèmicament només amb la intitolació del grau de batxillerat per la Universitat de Barcelona. La veritat no és aquesta. Nito Verdera és pilot de primera classe de la marina mercant i diplomad universitari, redactor del diari Eivissa i corresponsal de Ràdio Nacional d'Espanya en temes de cultura.

Joaquim Arenas i Sampera

Mapa de California